

אליעזר בשן, יהודי פאס תרל"ג-תר"ס (1873-1900) על פי תעודות חדשות, ירושלים: בית ההוצאה של יד הרב נסים, תשס"ג, קטח עמ' פרופ' אליעזר בשן, חוקר מובהק של יהודי מרוקו בעת החדשה, שוקד שנים על הוצאתם לאור של מסמכים ארכיוניים. בקובץ הנוכחי הוא ריכז ארבעים ושש תעודות מארכיון משרד החוץ הבריטי והקדים להן כמה פרקי מבוא המציבים את התעודות בהקשריהן: הרקע המדיני ומצב היהודים במרוקו 1873-1900 (עמ' יא-כב); יהודי פאס בשנים 1873-1900 (עמ' כג-מג); מאסר והתנכלות ליהודים בפאס בעקבות כניסתם לבית מרחץ מוסלמי 1873 (עמ' מד-נ); הפקעת שטח מבית הקברות היהודי בפאס 1877-1884 (עמ' נא-נח); מעורבותם של חכמי פאס בפרשת שני נוכלים יהודים 1878-1879 (עמ' נט-סב); רציחת יהודי זקן בפאס והאשמת יהודי שהרג מוסלם 1880 (עמ' סג-עז); מעמד היהודים בפאס ויחסיהם עם המוסלמים 1873-1900 (עמ' עח-קב). לפרקים הללו צורפה ביבליוגרפיה עשירה (עמ' קג-קטז). אחריהם באות התעודות, ובראש כל אחת תקציר בן שורות ספורות בעברית (עמ' קיז-קסו). הספר נחתם במפתח כללי.

Hezi Mutzafi, *The Jewish Neo-Aramaic Dialect of Betanure (Province of Dihok)* (Semitica viva, 43), Wiesbaden: Harrassowitz, 2008, 412 pp.

ספר זה הוא עיבוד של עבודת הדוקטור שכתב ד"ר חזי מוצפי באוניברסיטת תל-אביב. שלא כבספרים אחרים בסדרה זו, שבעריכת פרופ' אוטו יסטרוב, החלק הניתוחי בספר קצר יחסית (עמ' 17-129); נדונים בו בפירוט ענייני פונולוגיה (עמ' 17-39), כינויי גוף ומיליות יחס (עמ' 40-44), מערכת הפועל (עמ' 45-90) ושמות עצם (עמ' 91-129). בחלק המרכזי בספר (עמ' 131-323) מובאים שישה עשר טקסטים, ממוינים לפי נושאייהם, ותשעה מתוכם הם מעשיות. החלק האחרון בספר הוא גלוסר מפורט ועשיר (עמ' 327-401), ובסופו באה ביבליוגרפיה. ספר זה מוסיף נדבך חשוב לחקר הלהגים היהודיים בארמית חדשה.

Sumikazu Yoda, *The Arabic Dialect of the Jews in Tripoli (Lybia): Grammar, Text and Glossary* (Semitica viva, 35), Wiesbaden: Harrassowitz, 2005, 367 pp.

ספר זה מושתת על עבודת דוקטור אשר נכתבה באוניברסיטת אוסקה שביפן בהנחיית פרופ' סיימון הופקינס מן החוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים. בספר ארבעה פרקים, כמקובל במחקר הלינגוויסטי: פונולוגיה (עמ' 9-114), מורפולוגיה (עמ' 115-284), הערות תחביריות (עמ' 285-291) ופרק סיכום, המאפיין את הערבית של יהודי טריפולי במארג הלהגים המגריים (עמ' 292-297). לדיונים נלווים טקסטים מתועתקים ומתורגמים לאנגלית (עמ' 298-311), גלוסר (עמ' 313-347) וביבליוגרפיה (עמ' 349-357), וכן שלושה נספחים: רשימת מילים מן הספר 'הגיד מרדכי' (עמ' 359-360); מילים שמקורן עברי וארמי (עמ' 361); מפתח מילים ומשקלים שנדונו בספר (עמ' 362-367). הספר המלומד הזה מצטרף לספרים קודמים אשר הוקדשו ללהגים מוגדרים של קהילות יהודיות בצפון אפריקה ובמזרח, ומציב תשתית מוצקה לחקר להגי הקהילות ולמחקר משווה ביניהן.

Katrin Kogman-Appel, *Illuminated Haggadot from Medieval Spain: Biblical Imagery and the Passover Holiday*, University Park, Penn.: The Pennsylvania State University Press, 2006, xxii+295+[133] pp.

ד"ר קתרין קוגמן-אפל מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב ייחדה את ספרה להגדות מאוירות מספרד מימי הביניים. בספר שני חלקים. בחלק הראשון נדונות השאלה וההטמעה של מוטיבים מן האמנות הנוצרית, בעיקר באמצעות ניתוח של האיורים בהגדת הזוהב, בכ"י לונדון, הספרייה הבריטית Or. 2884, בהגדת ריילנדס, בכ"י לונדון, הספרייה הבריטית Or. 1404, בהגדת סרייבו ובמחזור בולוניה-מודנה (עמ' 11-131). החלק השני מוקדש לבירור היבטים של מסר ומשמעות, בייחוד באמצעות חשיפת פרשנות המקרא היהודית המשוקעת באיורים ובדרכי עיצוב המסרים בהם (עמ' 125-230). לאחר עמודי ההערות (231-278) והביבליוגרפיה (עמ' 279-284) בא מפתח (עמ' 285-295), ואחריו נספח ובו שישה עשר תצלומי צבע ועוד 168 איורים. רשימת האיורים באה בתחילת הספר (עמ' ix-xix), ויש להצר על שעמודי האיורים אינם ממוספרים. הספר הוא כלי המחזיק ברכה לא רק לחוקרי ההגדות המאוירות אלא לכל חוקרי התרבות היהודית בספרד בימי הביניים, שכן ההגדות שימשו מצע עשיר להחדרת עמדות פרשניות ותאולוגיות באמצעים אמנותיים ולא בטקסט רגיל.

German Foreign Office Documents on the Holocaust in Greece (1937–1944), compiled, translated and annotated with an introduction by Irith Dublon-Knebel (Pirsume ha-Katedrah le-Heker ha-Historyah ve-ha-Tarbut shel Yehude Saloniki ve-Yavan, new series 7; Pirsume ha-Merkaz le-Heker ha-Tefutsot a. sh. Goldshtain-Goren, 176), Tel Aviv: Tel Aviv University, The Goldstein-Goren Diaspora Research Center, The Chair for the History and Culture of the Jews of Salonika and Greece, 2007, 496 pp.

הספר מציג מבוחר תעודות מארכיון משרד החוץ הגרמני מתקופת מלחמת העולם השנייה המלמדות על השואה ביוון. הספר נפתח בהקדמה מלומדת (עמ' 11–57), ובה סקירת הרקע לביצוע 'הפתרון הסופי' ביהודי יוון סמוך לתום המלחמה. נדונים בה ארבעה עניינים: הגופים הנאציים שנטלו חלק בהשמדה, משרד החוץ הגרמני, השואה ביוון ומסמכי משרד החוץ. החלק העיקרי בספר הוא 134 המסמכים שבחירה העורכת; חלקם מתורגמים וחלקם מתומצתים, לכולם נלוות הערות מבהירות (עמ' 73–193), ואחריהם באים תצלומיהם (עמ' 197–461). עוד יש בספר תצלומי דיפלומטים גרמנים (עמ' 463–468), ביבליוגרפיה, מפתח שמות ומפתח מקומות.

ספר זה מצטרף למחקרי עומק קודמים על השואה בקהילות מוגדרות. ערכו של הספר מתממש במלואו כשמצרפים אותו למחקרים אחרים על השמדת יהודי יוון, בייחוד יהודי סלוניקי, שכן מלכתחילה לא התיימר להציג תמונה מלאה. העיון המדוקדק בחומר הדיפלומטי מעשיר את הדיון בגורלם של יהודי יוון בפרטים ובעיקר בתוכנות.

Daniel Frank & Matt Goldish (eds.), *Rabbinic Culture and Its Critics: Jewish Authority, Dissent, and Heresy in Medieval and Early Modern Times*, Detroit: Wayne State University Press, 2007, xv+480 pp.

פרופ' דניאל פרנק מאוניברסיטת המדינה באוהיו, ארצות-הברית, כבר ביסס את מעמדו לא רק כחוקר מן השורה הראשונה של הקראות בימי הביניים אלא גם כעורך קובצי מחקר חשובים ויסודיים, המסכמים את פירות המחקר ובה בעת מחוללים מחקר נוסף ומעניקים מעוף והשראה למחקרים חדשים. הספר הנוכחי מצטרף לספרים שערך או שהיה שותף בעריכתם בעבר, ואין הוא נופל מהם בחשיבותו. גם פרופ' מט גולדיש מוכר כחוקר רב אנפין.

הספר נפתח במבוא רחב היקף פרי עטם של שני העורכים, שבו הם מנתחים את המושג תרבות רבנית בהקשרו הימי ביניים ופורשים לפני הקורא דיון

סגוני ורחב היקף מבחינת נושאו ותחומי הדעת, אף כי דחוס ותמציתי כמתבקש ממבוא (עמ' 1-53). הסוגיות הנדונות במבוא הן: הביקורת הקראית, מינות וחילוקי דעות, מגמות פרשניות, סוגיות הקשורות בתכנית הלימודים, חסידות או עצמה, החתירה לרוחניות, הקבלה, גירוש ספרד, המרכזים החדשים במאה השש עשרה, השפעת הרנסנס והרפורמציה, הפזורה הספרדית המערבית, שבתי צבי, תמורות קיצוניות באשכנז במאה השמונה עשרה.

בספר שלושה חלקים ובהם ארבעה עשר מאמרים. החלק הראשון עוסק ביהדות הרבנית ובגבולותיה בימי הביניים, ובו שישה מאמרים: עדינה טננבאום, 'הירות, חוסר נימוס וצרות אופקים תוכנית: ביקורת ספרותיות על התרבות הרבנית מספרד ופרובנס בימי הביניים' (עמ' 57-81); מנחם קלנר, 'הביקורת של הרמב"ם על התרבות הרבנית בימיו' (עמ' 83-116); אפרים קנרפוגל, 'מגוון אמונות באשכנז בימי הביניים: המקרה של ההאנשה' (עמ' 117-159); יוסף דייזיס, 'להתוות קו: השקפות על כפירה ואמונה יהודית בקרב יהודי אשכנז בימי הביניים ובראשית העת החדשה' (עמ' 161-194); מרינה רוסטוב, 'הדיוטות לעומת מנהיגות בירושלים במאה האחת עשרה: קראים, רבניים וטקס הנידוי על הר הזיתים' (עמ' 195-248); דניאל פרנק, 'אליה ירושלמי והאמביוולנטיות הקראית כלפי הספרות הרבנית' (עמ' 249-269).

החלק השני יוחד ליהודים, למתנצרים ולכופרים בראשית העת החדשה, ובו חמישה מאמרים: מרים בודיאן, 'מתיקי האינקוויזיציה: התקפות קריפטור יהודיות על סמכות כנסייתית' (עמ' 273-287); אדם סטקליף, 'מיסוד חברותיות: סמכות רבנית וממשק יהודי-נוצרי באמסטרדם במאה השבע עשרה' (עמ' 289-312); מרק ספרסטיין, 'הטיפול ב"השקפות כפרניות" בדרשות של שאול לוי מורטירה מאמסטרדם' (עמ' 313-334); סטיבן נדלר, 'שפינוזה והרבנים: נצחיות על האמסטל' (עמ' 335-358); אלן נדלר, 'הבעש"ט כשפינוזיסט: הקדמת אברהם קרוכמל ל"הכתב והמכתב": מבוא ותרגום' (עמ' 359-389).

בחלק השלישי נדונות השבתאות והשלכותיה, ובו שלושה מאמרים: מט גולדיש, 'לקראת הערכה מחדש של הזיקה בין קבלה, שבתאות וכפירה' (עמ' 393-407); הריס לנוביץ, 'יעקב פרנק יוצר גולם' (עמ' 409-434); סיד ז' ליימן, 'כשהרבי נאשם בכפירה: המקרה של רבי יעקב יהושע פאלק בוויכוח עמדתן-אייבשיץ' (עמ' 435-456). הספר נחתם במפתח מפורט (עמ' 461-480).

Isaac Hollander, *Jews and Muslims in Lower Yemen: A Study in Protection and Restraint, 1918–1949* (Social, Economic and Political studies of the Middle East and Asia, 96), Leiden & Boston: Brill, 2005, xliii+478 pp.

ספר זה בוחן את היחסים בין כפריים יהודים לשכניהם המוסלמים באזור מוגדר בדרום תימן מתום מלחמת העולם הראשונה ועד התחסלות הקהילה היהודית עם העלייה הגדולה ארצה לאחר מלחמת השחרור. על סמך ניתוח מכתבים ומסמכים משפטיים בערבית, תעודות בעברית ודיווחים בערבית-יהודית מציג ד"ר יצחק הולנדר בעשרת פרקי הספר תמונה מרתקת של יחסי גומלין בלתי פורמליים בין המיעוט היהודי לחברת הרוב המוסלמית. בשלושת הפרקים הראשונים מתוארים המקורות ושיטת המחקר, ומוצגות מסגרת הדיון והשערת המחקר (עמ' 1-117). הפרק הרביעי עוסק בשני בעלי תפקידים: השיח' והעאקל (עמ' 118-161). הפרק החמישי והשישי עוסקים במשרת גובה מס החסות (הג'זיה) ובחיים מישא ויחיא חיים, שמילאו תפקיד זה (עמ' 162-221). הפרק השביעי הוא סיכום ביניים (עמ' 222-253), ובעקבותיו באים שלושה פרקים המבהירים כיצד נרקמו היחסים המיוחדים בין המנהיג היהודי המקומי לשליטי האזור, וכיצד כוננו האינטרסים המקומיים מערכת יחסים בלתי תלויה במערכת הארצית (עמ' 254-409). בסיום הספר באים נספחים (עמ' 413-454), ביבליוגרפיה (עמ' 458-468) ומפתח (עמ' 469-478). הספר מרים תרומה ייחודית לחקר היבטים כלכליים ופוליטיים ברמה המחוזית, ולא הארצית, ולבירור השפעתם על מרקם היחסים בין רוב למיעוט דתי.

לב חקק, איגרות הרב שלמה בכור חוצין (ספריית הילל בן חיים למדעי היהדות), תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2005, 281 עמ'
הרב שלמה בכור חוצין (1843-1892), מחשובי רבני בבל במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, כתב ספרים והיה הבעלים של בית דפוס ובית מסחר לספרים. בשנים 1862-1891 הרבה הרב חוצין לפרסם רשימות ומאמרים בכתבי-עת עבריים, בעיקר ב'המגיד' ו'הצפירה', אך גם ב'הלכנון', 'חבצלת', 'העברי', 'המליץ', 'הרובר', 'המבשר' ו'פרח'. הוא היה נציג מובהק, מוביל ומעצב של העילית המשכילה בכגדאד באותה עת, ואיגרותיו הן מקור מן המעלה הראשונה לחקר תולדות יהודי בבל במחצית השנייה של המאה התשע עשרה. האיגרות (עמ' 105-267) זורות אור יקרות על חיי היומיום של היהודים, בעיקר בכגדאד; מלמדות על קשרי הקהילה עם קהילות יהודיות באירופה ובמזרח התיכון; חושפות יותר מטפח מדרכי ההתמודדות של מחברן ושל הקהילה עם אתגרי המודרנה ובייחוד עם חברת 'כל ישראל חברים'; ותורמות לחקר העיתונות

היהודית בת הזמן, בייחוד זו העברית. המהדיר הקדים לאיגרות מבוא ארוך (עמ' 13-104) ובו סקירת תולדות חייו של הרב חוצין ועיון בכמה היבטים של האיגרות. בסוף הספר נוספו כמה רשימות: האיגרות של הרב שלמה בכור חוצין (עמ' 268-272), ספרים שנדפסו בדפוסו (עמ' 272-273), ספרים שנדפסו בדפוס בנו יהושע (עמ' 274), ראשי התיבות והקיצורים שנקט באיגרותיו (עמ' 275-279) וביבליוגרפיה (עמ' 280-281).

יוסף פרי (פריאנטי), בְּלַאד אַלְפֶּאֶל וּלְיִסְמִין: תולדות יהדות תוניסיה, קדומים: הוצאת המחבר, תשס"ו, 231 עמ'
יוסף פרי, בן לקהילת יהודי תוניסיה, חקר באופן עצמאי את תולדות עדתו וכינס את ממצאיו בתשעה פרקים: ראשית יהדות תוניסיה; תקופת הגאונים בתוניסיה; מרכזים יהודיים בתוניסיה; גדולי הדור בתקופת האחרונים; בתי כנסת מפורסמים; מנהגים ומסורות; הציונות; מלחמת העולם השנייה; פתגמים. בסוף הספר יש רשימת תמונות וביבליוגרפיה.

Shabo Talay, *Die neuaramäischen Dialekte der Khabur-Assyrer in Nordostsyrien: Einführung, Phonologie und Morphologie* (Semitica Viva, 40), Wiesbaden: Harrassowitz, 2008, xxvii+479 pp.

הספר עוסק בלהג הארמי החדש של המיעוט האשורי באזור ח'בור שבצפון-מזרח סוריה, בתא השטח שבין ראס אלעין במערב, חֶסְפֶּה בדרום-מזרח וקאמישְׁלִי בצפון-מזרח. לאחר הצגת הלהג בהקשריו ההיסטוריים (ראו הטבלה בעמ' 42) המחבר מאפיין בקצרה את הלהג הנחקר בספר. הפרקים הבאים עוסקים בפונולוגיה (עמ' 57-174) ובמורפולוגיה (עמ' 177-455). הספר נחתם בביבליוגרפיה. ספר זה הוא הכרך הארבעים בסדרת המופת *Semitica Viva* שבעריכת פרופ' אוטו יסטרוב, והוא מצטרף למחקרים מעולים אחרים בסדרה, אשר מתעדים באופן שיטתי את הלהגים השמיים.

יוסף שרביט, הנוער בעלייה: תנועת הנוער 'שרל נטר' במרוקו: מנהיגות יהודית, ציונית ודתית בשעות מבחן 1929-1956, תל-אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ד, 230 עמ'

הספר מביא את סיפורה של תנועת נוער יהודית וציונית אשר פעלה במרוקו כעשרים וחמש שנים, לצד תנועות נוער יהודיות וציוניות אחרות. משלמה

התודה מתברר כי פרופ' מרדכי בר-לב ז"ל החל בכתיבת המחקר, ומשהלך לעולמו בטרם שְׁלְמָה המשימה נרתם אליה ד"ר יוסף שרביט והביאה לידי גמר. בראש הספר הקדמה מאת ד"ר דוד כהן מן המכון לחקר הציונות והחלוציות בארצות האסלאם ובספר, יד טבנקין (עמ' 7-17). בספר שבעה פרקים: מבוא – יהודי מרוקו בעידן של תמורות (עמ' 21-28); תנועת הנוער 'שרל נטר', אופן התהוותה ומרכיביה (עמ' 29-40); הנפשות הפועלות (עמ' 41-88); המשנה הערכית והחינוכית של התנועה (עמ' 89-94); תנועת 'שרל נטר' – הלכה למעשה (עמ' 95-129); שאלת ארץ-ישראל ומדינת ישראל (עמ' 130-155); סיכום (עמ' 156-163). בסוף הספר באים הערות (עמ' 164-169), מקורות (עמ' 170-173) ונספחים (עמ' 177-230), שעיקרם תצלומי מסמכים.

שמעון אלכסלסי, צמיחתה של הקהילה היהודית בפאס ומקומה בהיסטוריה של היהדות, אלקנה: הוצאת המחבר, תשס"ג, [8] +191+ [7] עמ' המחבר קיבל עליו לכתוב את תולדות יהודי פאס מאז ראשיתה של הקהילה שם, וכלשונו 'נעמוד על תרומתה הרבה של העיר פאס שממנה יצאה הוראה לישראל, והיא היתה בית היוצר ומרכז רוחני לגלות מרוקו בהלכה, בדקדוק, בפיוט, בפילוסופיה ובקבלה, וכן בבניית ארץ ישראל המחודשת' (עמ' 3). כל אלה מתבררים בשמונה עשר פרקי הספר: ראשיתו של הקיבוץ היהודי במרוקו ובייחוד בפאס (עמ' 5-12); עליית המוסלמים (עמ' 13-17); ייסודה של פאס (עמ' 18-25); אנשי לב וחכמי מדע בפאס לפני תקופת הגאונים (עמ' 26-34); תקופת הגאונים (עמ' 35-46); חיי המסחר וארגון הקהילה בימי הגאונים (עמ' 47-53); רבנים בתקופת האלמונחים, 1118-1294 (עמ' 54-68); גולי ספרד במרוקו (עמ' 69-81); סידור 'אהבת הקדמונים' (עמ' 82-91); ספר התקנות (עמ' 92-104); שליטי האיסלם (כך!) בפאס (עמ' 105-112); החינוך היהודי המסורתי בפאס (עמ' 113-123); תורת הקבלה בפאס (עמ' 124-129); גורמי ההנהגה בפאס (עמ' 130-135); מנהגים במחזור חיי האדם ביהדות פאס (עמ' 136-155); מנהגים במחזור השנה ביהדות פאס (עמ' 156-164); מסחר וכלכלה, אומנות ותעשייה בפאס (עמ' 165-172); הציונות ושיבת ציון של יהדות פאס (עמ' 173-184). הספר מסתיים במפתח ראשי תיבות (עמ' 185) וביבליוגרפיה (עמ' 186-191). כותרות הפרקים מלמדות כי הספר מאורגן על פי יותר מעיקרון אחד, ולא תמיד נהירים שיקולי המחבר, כגון בתיחום המוזר של תקופת הגאונים מימי רב שמואל בן חפני גאון ואילך! כפי שניכר מן התוכן, אין בספר כל התייחסות לתקופת השלטון הצרפתי במרוקו ולתהליכי המודרניזציה שחולל בה, וממילא גם לא נדונו היבטים אלה בחיי הקהילה היהודית בפאס.

Sarah Abrevaya Stein, *Making Jews Modern: The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*, Bloomington: Indiana University Press, 2004, xv+310 pp.

בספר זה נדונים תהליכי המודרניזציה של קהילות יהודיות דוברות יידיש ולדינו בשלהי המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. לכאורה מדובר בקהילות בלתי תלויות זו בזו, אשר התפתחו תחת שלטונות שונים מאוד זה מזה: הצארים הנוצרים ברוסיה ולעומתם הסלְטָאנים המוסלמים באימפריה העות'מאנית. שם הספר מביע את מסקנת המחברת כי בשתי הקהילות פעל מנגנון דומה, אשר צירו המרכזי היה העיתונות בלשונות היהודיות המקומיות. לאחר מבוא תמציתי, המציב את הרקע ההיסטורי החיוני (עמ' 1-19), המחברת דנה בשלוש שאלות מרכזיות. בחלק הראשון היא סוקרת ומנתחת את התהוות תרבות העיתונות בשתי הקהילות – בידיש ובלדינו (עמ' 23-82). החלק השני נקרא 'לדמיין תרבות', ובו שני פרקים. בפרק 'סמלים של תסיסה' המחברת מנתחת קריקטורות ומעט איורים אשר נוצרו ברוסיה בעשור הראשון של המאה העשרים ומצביעה על תפקידם המכריע בעיצוב תודעת היהודי המהפכן (עמ' 85-122). בפרק 'המדע של חיים בריאים' המחברת סוקרת את השפעת הקולוניאליזם והראייה האירופר-צנטרית על עיצוב הדימוי העצמי של קוראי העיתונות בלדינו כאירופים ועל התייחסותם למודרנה ולסממניה (עמ' 123-149).

גם בחלק השלישי, 'לפרסם השראה', שני פרקים. בפרק 'דימויים של חיי יומיום' המחברת מעיינת במודעות פרסומת ולומדת מהן על הדמיון הרב בחיי היהודים ברוסיה ובאימפריה העות'מאנית ועל השוני בכלכלות של שתי האימפריות (עמ' 153-174). בפרק 'לפרסם חרדה' המחברת בוחנת מודעות פרסומת ואיורים בעיתונים בלדינו ומשרטטת על פיהם את דמותו של הבורגני דובר הלדינו, המחקה את חיי התרבות בצרפת (עמ' 175-201). הספר נחתם בפרק סיכום, שבו המחברת מתווה קווים למחקר השוואתי בין-תרבותי (עמ' 202-214).

הספר מרים תרומה נכבדה לחקר העיתונות היהודית בתקופה הנדונה בשני מרכזים תוססים, שהייתה בהם נוכחות יהודית ניכרת. עיונה הביקורתי של המחברת בממצאיה זורה אור על מרכיב חיוני בתרבות ההמונים ומסייע בהערכה מחודשת, שקולה וחודרת של משקלה הסגולי של העיתונות בעיצוב סדר היום התרבותי של היהודים קוראי היידיש והלדינו.

Nicole S. Serfaty & Joseph Tedghi (eds.), *Présence juive au Maghreb: Hommage à Haïm Zafrani*, [Paris] : Bouchene, 2004, 604 pp.

ספר זה הוא מחווה של הערכה לפרופ' חיים זעפרני, מבכירי חוקרי יהדות צפון אפריקה ומבחיירה, שהלך לעולמו לאחרונה. לאחר ההקדמה באה רשימת הפרסומים של זעפרני ובה 196 פריטים. בספר ארבעים מאמרים, פרי עטם של חוקרי בני ברית ושאינם בני ברית, המאורגנים בארבעה שערים: היסטוריה (חמישה עשר מאמרים), לשון (עשרה מאמרים), שירה ומוזיקה (עשרה מאמרים) וספרות רבנית ופילוסופיה (חמישה מאמרים). שפע המאמרים, תחומי הדעת המגוונים, גלריית הכותבים ומבחר הסוגיות שמציע הספר הם בבואה נאמנה למפעל המחקר המונומנטלי של פרופ' זעפרני ושל פועלו כמנהיג אקדמי שהניע עמיתים ותלמידים ללבן היבטים מגוונים בתרבותם של יהודי המגרב.

ספר הזיכרון כבוד יום טוב לזכר הגאון הצדיק המקובל האלקי רבי יום טוב ידיד הלוי זצוק"ל במלאת 80 שנה לפטירתו תרפ"ג-תשס"ג, ירושלים: ישיבת שמחת יום טוב, תשס"ג, 358+10] עמ'

קובץ נר יום טוב, חלק ארבעה עשר... לזכר הצדיק הרה"ג המקובל האלקי רבי יום טוב ידיד הלוי זצוק"ל לרגל יומא דהילולא ר"ח תמוז תשס"ה, ירושלים ותל-אביב: ישיבת שמחת יום טוב, תשס"ה, 298 עמ'

שני הכרכים שלפנינו הם חלק ממפעל הנצחה רב שנים ששוקד עליו מנחם ידיד, יושב ראש המרכז העולמי של מורשת ארם צובה. שני הכרכים מביאים מתורתם של בני חלב (ארם צובה), בניהם ובני בניהם. יש בקבצים דברי הספר ופלפולי תורה, ואלה מצטרפים לחיבורים קודמים המציבים כל אחד בדרכו נדבך של זיכרון לרבני הקהילה המפוארת שחייתה בחלב.

פנקס ועד ק"ק איטליאני בוויניציאה ת"ד-תע"א, ההדיר והוסיף מבוא והערות דניאל קארפי, ירושלים: מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, תשס"ג, 308 עמ'

פרופ' דניאל קארפי, מחשובי ההיסטוריונים של יהדות איטליה, גאל כתבי-יד המתעד את פעילות הקהילה היהודית בוונציה בשנים ת"ד-תע"א (1644-1711). הוא הקדים לפנקס מבוא קצר (עמ' 1-5). לבד מפענוח כתבי-היד הוסיף קארפי בשולי הטקסט הערות רבות, ואלה מסייעות לזיהוי הדמויות הנזכרות בו ולהבנת ההקשר של חלק מהתעודות. מפתח ראשי התיבות שבסוף הספר (עמ' 279-283) מלמד מה רבה נחיצותו, שכן לצד ראשי תיבות שכיחים ומוכרים,

כגון אכי"ר (אמן, כן יהי רצון), יש בפנקס ראשי תיבות שאינם נהירים לכל קורא, למשל: הולש"ב (הוריו לא שמו באלוטה); י"פ (יושם פארטי ותועלה הצעת החלטה להצבעה); מש"ק (משפט שרי קאטאוויר). אף בתעתיקי מילים ושמות לועזיים (עמ' 284-295) ובמפתח השמות (עמ' 296-306) יש תועלת מרובה. ספר זה מצטרף לפנקסי קהילות אשר ראו אור בשנים האחרונות, ואשר משמשים מסד מועיל ולעתים חיוני בחקר הקהילות.

Hans-Jürgen Becker, Christoph Berner, Wolfram Drews & Ulrike Kämpf (eds.), *Geniza-Fragmente zu Avot de-Rabbi Natan* (Texte und Studien zum antiken Judentum, 103), Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, vii+343 pp.

כרך מפואר זה מביא לפני המעיין שנים עשר קטעים מאבות דרבי נתן אשר נתגלו בגניזת בית הכנסת בן-עזרא בקהיר. חלק מן הקטעים מתועדים בכתביד אחד, ואחרים בשניים עד חמישה כתבייד. כל קטע מובא בתצלום ולצדו פירוש בגרמנית וסינופסיס המעמיד את קטע הגניזה הנדון בין כתבייד מקבילים. הפירוש לכל קטע פותח בתיאור נתוני הפיזיים ובהערות טיפוגרפיות וגרפיות, ואחר כך בא ביאור מדויק ומלומד, שמשולבות בו הערות לשוניות וספרותיות. בעזרת הסינופסיס אפשר לעמוד על טיבו ועל ייחודו של כל קטע, וממילא להעריך את איכותו ואת תרומתו להתפתחות נוסח המדרש. מאחר שרוב הקטעים קדומים מכתבייד המקבילים להם, יש להם חשיבות לבירור הנוסח ולשחזור תהליכי התפתחותו. ללקחים ולמסקנות מן הדיון בקטעים הללו עשוי להיות ערך לבירור הנוסח גם בחלקים אחרים של החיבור המסובך הזה, הנחקר כבר כ-130 שנה, מאז שהוציא שלמה זלמן שכטר את מהדורתו לאבות דרבי נתן.

Yossef Charvit, *La France, l'élite rabbinique d'Algérie et la Terre sainte au XIXe siècle: Tradition et modernité*, Paris: Honoré champion, 2005, viii+461 pp.

ספר זה הוא עיבוד של עבודת הדוקטור של יוסף שרביט, חוקר ותיק של יהדות אלג'יריה בעת החדשה. בספר שבעה פרקים. בפרק הראשון המחבר סוקר את המגמות העיקריות בתולדות יהודי אלג'יריה בזיקה לצרפת ולארץ-ישראל במאה התשע עשרה (עמ' 21-65). הפרק השני עניינו ניתוח שנות כהונתו של הראשון לציון הרב יעקב משה עייאש (1806-1817) (עמ' 67-95). בפרק השלישי נדונים שלוחי ארץ-ישראל שהגיעו לאלג'יריה באותה עת ופעילותם

בה (עמ' 97-183). הפרק הרביעי עוסק בעמדת רבני אלג'יריה כלפי תנועת ההשכלה (עמ' 185-238). בפרק החמישי המחבר בוחן את תפקודם של רבנים מאלג'יריה שעלו ארצה, בייחוד בני משפחות עבו ושלוש (עמ' 239-305). בפרק השישי נדונים הייצוג הקונסולרי של צרפת בארץ-ישראל במאה התשע עשרה וזיקת היהודים ילידי אלג'יריה אליו (עמ' 307-367). בפרק השביעי המחבר מציג את מסנותיו מעיוניו, ועיקרן התפקיד המלכד שמילאו אותם רבנים בהתמודדות עם המודרנה (עמ' 369-398). הספר כולל ביבליוגרפיה מפורטת (עמ' 401-446), גלוסר (עמ' 447-448) ומפתח (עמ' 449-455).

Tamar Alexander-Frizer, *The Heart is a Mirror: The Sephardic Folktale*, translated Jacqueline S. Teitelbaum (Raphael Patai Series in Jewish Folklore and Anthropology), Detroit: Wayne State University Press, 2008, xiv+690 pp.

ספר זה הוא גרסה אנגלית של ספרה של תמר אלכסנדר-פריזר, מעשה אהוב וחצי: הסיפור העממי של יהודי ספרד, ירושלים ובאר-שבע תש"ס, אשר זכה בפרס טולידאנו סמוך להופעתו. התרגום לאנגלית מאפשר למתעניינים במסורת הסיפור שבעל-פה של יוצאי ספרד ליהנות מפרות המחקר של אחת החוקרות המובילות בתחום זה בדורנו אף אם אינם שולטים בעברית. בהתחשב בפזורה הספרדית הגדולה בארצות-דוברות אנגלית, בעיקר בצפון אמריקה, פרסום הספר באנגלית הוא מעשה מבורך.

Geoffrey Khan, *The Jewish Neo-Aramaic Dialect of Sulemaniyya and Halabja*, (Studies in Semitic Languages and Linguistics, 44), Leiden: Brill, 2004, xxii+619 pp.

פרופ' ג'פרי כאן, מחשובי חוקרי הערבית-היהודית של ימי הביניים בדורנו, סוקר בספר זה את הארמית החדשה שהייתה דבורה בפי היהודים בערים סְלִימַאנְיָה וְחַלְבְּג'ָה שבצפון עיראק. במבוא המחבר מאפיין את הלהג הארמי בשתי הקהילות הנדונות ואת זיקתו ללהגים אחרים בארמית חדשה ובכורדית, ומעיר על המרכיב העברי בלהג הנדון (עמ' 1-16). החלק הראשון, ובו שישה פרקים, מוקדש לפונולוגיה (עמ' 17-70); החלק השני, ובו שבעה פרקים, עוסק במורפולוגיה (עמ' 71-222); ובחלק השלישי נדונים התחביר והסמנטיקה (עמ' 223-459) – אף בחלק זה שבעה פרקים, והאחרון שבהם (פרק 20) הוא לקסיקון ממוין לפי נושאים. בחלקו האחרון של הספר מובאים טקסטים מפי

חמישה מידענים, מתועתקים באותיות לטיניות ולצדם תרגום לאנגלית, עמוד כנגד עמוד. הביבליוגרפיה המעטה (עמ' 578-579) מלמדת כי מחקר שדה זה הוא אכן ראשון מסוגו ומהווה תשתית לחקר הלהג שהילך בקרב יהודי סלימאניה וחלבג'ה. הספר נחתם במילון פעלים ובמילון כללי.

דעת לנבון: לקט מעם לועז בראשית, מוגש בכבוד ויקר ליצחק נבון, הנשיא החמישי לישראל ויושב ראש הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, ליקט וערך אבנר פרץ, מעלה אדומים: הוצאת מכון מעלה אדומים לתיעוד השפה הספניולית ותרבותה, 2006, נה+309+9] עמ'

בשנת 1730 יצא לאור לראשונה ספרו של ר' יעקב כולי 'מעם לועז' על בראשית, וזכה לתגובות נלהבות. המחבר הספיק להכין בחייו את העיבוד רק לבראשית ולמחצית הראשונה של שמות, ולאחר מותו המשיכו אחרים את מפעלו עד ימינו ממש, בדמות מפעל האדירים של שמואל קרויזר ז"ל.

בספר שלפנינו ליקט ד"ר אבנר פרץ, מן החוקרים הנמרצים של תרבות הלאדינו, מבחר ממוין מ'מעם לועז' לבראשית וערכו במתכונת ההולמת את ראשית המאה העשרים ואחת: הטקסט העברי נדפס באותיות רגילות (ולא באותיות 'רש"י'), ובעמוד ממול הוא בא באותיות לטיניות. בראש הספר שלושה מאמרים: על מהדורות 'מעם לועז' (עמ' יז-כד), על חשיבות הקדמותיו (עמ' כד-לה) ועל השתקפותם של הבית והמשפחה בחברה היהודית-הספרדית ביצירה זו (עמ' לו-נה). הלקט מדגים היטב את ריבוי פניו של החיבור, ואלה חלקיו: קטעים משתי הקדמותיו של כולי לספר בראשית (עמ' 2-33), פרשנות המקרא (עמ' 36-157), פירוש מצוות עשה ולא תעשה (עמ' 160-189), מעשיות (עמ' 191-239), מעלת ארץ-ישראל (עמ' 242-257), עצות נצרכות בענייני יהדות (עמ' 259-271), חידושי העולם (עמ' 274-301). לספר נוספו רשימת מקורות שמהם שאב כולי את רעיונותיו (עמ' 302-305) ורשימת מילים של המרכיב העברי והתורכי בלקט (עמ' 306-309).

The Dream of the Poem: Hebrew Poetry from Muslim and Christian Spain 950-1492, translated, edited, and introduced by Peter Cole, Princeton: Princeton University Press, 2007, xxiv+548 pp.

פיטר קול הוא משורר ומתרגם של שירה עברית וערבית לאנגלית, וכבר זכה לפרסים חשובים על תרגומו למבחר משירי שלמה אבן גבירול ושמואל הנגיד. ספר זה הוא אנתולוגיה ובו תרגום לאנגלית של מיטב השירה העברית מספרד

המוסלמית מאמצע המאה העשירית ועד כיבושה בידי המונחדון (950-1140; עמ' 21-170) ומספרד הנוצרית ומפרובנס מאז ועד גירוש ספרד (1140-1492; עמ' 171-335). השירים ממוינים על פי מחבריהם, ולפני קבוצת שיריו של כל משורר באה סקירה קצרה על אודותיו. ההערות מחזיקות כמעט 200 עמודים, הן מציגות את השירים בהקשריהם ההיסטוריים, הספרותיים והתרבותיים, ומשוקעת בהן למדנות רבה (עמ' 337-525). הספר נחתם בגלוסר מועיל (עמ' 527-545).

Elena Romero, *Entre dos (o más) fuegos; Fuentes poéticas para la historia de los sefardíes de los balcanes* (Publicaciones de estudios sefardíes, 10) Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2008, 1015 pp. בספר עב כרס זה כינסה אלנה רומרו 181 שירים מגוונים וטקסטים אחרים שהילכו בקרב יהודי הבלקן מאז ימי שבת צבי ועד מלחמת העולם השנייה. במבואות שהקדימה לטקסטים הוסיפה המחברת עיון היסטורי וספרותי מדוקדק, ערוך בסדר כרונולוגי. למחקר נלווים ביבליוגרפיה עשירה (עמ' 841-874) וחמישה מפתחות: שמות אישים ומקומות (עמ' 875-924), החיבורים שמהם נלקטו השירים והטקסטים (עמ' 925-935), מיון פנימי של השירים: קופלאס, שירי עם, פואמות ורומנסות (עמ' 937-941), התחלות השירים (עמ' 943-967), מובאות מן המקרא ומן הספרות הרבנית (עמ' 969-970) וגלוסר (עמ' 971-1015).

מוגן בזכויות יוצרים